

Voordracht van Peter Selg over de Weihnachtstagung

18 november 2023, Antropia, Driebergen. Transcriptie en vertaling: Antoon van Hooft

Beste mensen,

Hartelijk dank voor de uitnodiging. Ik vind het echt een grote, grote eer en vreugde om hier bij deze feestelijkheden te zijn, om met vreugde herinneringen op te halen en naar de toekomst toe te denken, voor de antroposofie in Nederland en wereldwijd, voor de vereniging, voor de beweging en voor de Hogeschool. Ik hoop dat u de Duitse taal enigszins begrijpt, ik zal proberen niet te snel te spreken. Ik zou graag spreken en werd gevraagd te spreken over de Kerstconferentie, over de achtergrond ervan, de spirituele betekenis ervan, en ook over de toekomst ervan. Daarna zal er muziek gespeeld worden, die helemaal in het teken van de Apocalyps staat. Ik meen dat de hele Kerstconferentie in het teken stond van de Apocalyps, ook al merk je daar niet veel van.

Als je ze vandaag leest, tenminste deze voordrachten van Rudolf Steiner leest, zoals je die kunt teruglezen, dan is het ongelooflijke stemmingsvol van licht, van warmte, van vreugde, van de toekomst. Je kunt dan eigenlijk niet geloven waar Rudolf Steiner allemaal doorheen gegaan is, wat een verschrikkelijk jaar 1923 aan deze conferentie voorafging. Ik zou dit graag kort in deze overweging willen meennemen, omdat ik geloof dat we anders geen recht doen aan de gebeurtenis, als we deze niet opvatten als een antwoord op de dramatische situatie waarin deze conferentie plaatsvond. Ik denk dat het vooral voor onze tijd belangrijk is, omdat de dramatiek in wezen steeds groter wordt. En het zou verkeerd zijn als we naast de tijd zouden staan en binnen de antroposofie eigenlijk de indruk zouden wekken dat het alleen maar licht en warm en vreugdevol was. Pas uit het contrast komt de waarheid naar voren.

Ik ben gisteravond uit Witten-Herdecke naar u toegekomen, uit het Roergebied, en moest eraan denken hoe 100 jaar geleden, in januari 1923 alweer, 60.000 soldaten uit Frankrijk de grens overstaken en dit Roergebied bezetten. Het was vijf jaar na het einde van de oorlog, maar Duitsland was ver achtergebleven bij de betalingen die voortkwamen uit het van het Verdrag van Versailles. De Franse regering had het besluit genomen om de goederen nu zelf in beslag te nemen, met name de steenkool uit het Roergebied, en zij bezette het land. Op bevel van de regering van het Duitse Rijk ging de bevolking in passief verzet; er mocht niets worden overgedragen. De mijnwerkers staakten, de treinen staakten, iedereen staakte.

Ruim honderdduizend mensen werden toen het land uitgezet, honderdduizenden moesten vluchten, zoals in onze tijd in Nagorno-Karabach, Gaza, Oekraïne en andere landen. Het was het baken van het begin van een jaar dat hierdoor gemarkeerd werd in Duitsland en Midden-Europa. Een jaar van enorme verarming, wanhoop en politieke radicalisering. Het tijdperk van het totalitarisme kwam al dichterbij. Stalin regeerde in de Sovjet-Unie, Mussolini in Italië, Primo de Rivera in Spanje en Duitsland keek in 1923 al naar de nieuwe leider Adolf Hitler. De NSDAP was de partij die het snelst groeide en telde in het najaar 60.000 leden. Elke week verscheen het tijdschrift *Völkischer Beobachter* en de eerste conferentie van de nazipartij vond plaats in januari 1923 in München.

Dat betekent, dat wat tien jaar later het regime werd en twintig jaar later Centraal-Europa en vooral de Joodse bevolking vernietigde, feitelijk begon in 1923. Op 9 november 1923 deed Adolf Hitler de eerste poging om aan de macht te komen. De 9e november werd ingeschreven in de Bondsduitse-Duitse geschiedenis. In 1938 brandden de synagogen af. Wat een jaar, en er zou een lange lijst

gemaakt kunnen worden van alle andere zaken die dat jaar gebeurde. Zo'n jaar plaatste zich tegen de achtergrond of voorgrond van de gebeurtenis van deze Kerstconferentie.

In Dornach werd dit vertegenwoordigd door een ruïne, die zichtbaar was voor alle mensen die elke dag de heuvel beklommen naar de timmerwerkplaats, om deel te nemen aan deze gebeurtenis. Ze liepen langs de ruïnes van het ooit zo prachtige Goetheanum. Vandaag de dag kunnen we, met enige historische analyse, heel goed zeggen, dat de krachten en machten die veel meer op het oog hadden dan alleen de vernietiging van het houten gebouw in Dornach, al vroeg op deze heuvel actief waren. Er speelde allerlei ernstige zaken op de achtergrond. Het was een onverwarmde timmerwerkplaats, in een erg koude winter. Iedereen die erbij was, ook Willem Zeylmans die u gister zo indrukwekkend herdacht heeft, heeft dit meegemaakt. Mensen zaten in jassen en met dekens en niet iedereen had een stoel, velen stonden buiten deze zeer geïmproviseerde hut, om iets te proberen, dat vanaf het begin eigenlijk verloren leek. De toestand in die tijd en de situatie van de antroposofische Vereniging en -beweging gaven weinig reden tot hoop.

Dan wil ik nog even kort ingaan op de situatie van de Antroposofische Vereniging en beweging. Gisteren heeft u teruggekeken naar de oprichting van de Antroposofische Vereniging hier in Nederland, en ook vandaag zult u zeker nog een blik werpen op deze oprichting, die er een van vele was in dat jaar. Nadat het eerste gebouw verwoest was, zei Rudolf Steiner aan de persvertegenwoordigers dat hij opnieuw zou bouwen. Maar tegen de antroposofen zei hij dat hij pas weer zou gaan bouwen als het een andere Vereniging zou worden. Het zou geen zin hebben om een tweede gebouw op te richten voor de Vereniging zoals die toen was. De Antroposofische Vereniging was niet in staat het eerste gebouw te beschermen, omdat zij überhaupt niet in staat was de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor de antroposofie op aarde.

Het was een vereniging, als je het heel kritisch wilt zeggen, van buitengewoon aardige mensen en enkele curieuze mensen die we altijd onder ons hebben gehad en altijd zullen hebben. Een vereniging van mensen die van de antroposofie hielden en deze bestudeerden. Het was eigenlijk een soort studievereniging, je zou ook kunnen zeggen, een literaire club. Dat heeft iets heel moois. Als je van literatuur houdt, word je blij van mensen die lezen en elkaar iets voorlezen en zich herinneren en bespreken wat ze lezen. Dat was jarenlang een goede zaak. Het was een goede zaak, omdat de antroposofie op deze manier in de menselijke zielen op aarde opgenomen kon worden.

Maar de tijd dringt. Als je dan kijkt naar het leven van Rudolf Steiner, hij begint heel langzaam. Hij zelf niet, hij was altijd snel, maar hij begint met veel geduld en liefdevolle mildheid te helpen, zodat de antroposofie opgenomen kon worden door verschillende menselijke zielen en groepen. Sommige waren eigenaardig, maar dat maakt niet uit, omdat antroposofie overal behulpzaam is. En Rudolf Steiner stond niet toe dat mensen werden uitgesloten. Hij zei: bij ons, kunnen deze mensen gezonder worden. Het was heel moeilijk voor hem, slecht zelden gebeurde dit, om het lidmaatschap van mensen te weigeren of in te trekken, omdat hij antroposofie als een geneesmiddel beschouwde.

Maar de tijd begon te dringen. Als het zo was, en het was zo, dat dat niet alleen een studieclub was, een literaire vereniging, maar een Michaël-groep, die het lot volgend besloten had, in de confrontatie met Ahriman in de 20e eeuw iets wezenlijks te bereiken voor de toekomst van de mensheid. Als het werkelijk zo was dat deze mensenzielen in het diepst van hun hart, een gezamenlijke beslissing genomen hadden, om in de vorm van een Vereniging voor Antroposofie actief te worden, dan was het niet genoeg om een studieclub te zijn. In die mate dat de vereniging naar buiten trad het leven in, uit hun afdelingskamers, in die mate dat de vereniging een Waldorfschool stichtte, een vrijeschool, en twee jaar later twee antroposofische klinieken in Arlesheim en Stuttgart, en daarna nog een aantal

dingen, in die mate, zei Rudolf Steiner, dat we het ons niet langer konden veroorloven om alleen maar antroposofie te studeren.

Dat was terecht, maar nu was het anders geworden, eindelijk was het anders geworden. Rudolf Steiner had de mensen veel tijd gegeven, maar het werd hoog tijd dat na de Eerste Wereldoorlog de oprichting van deze instituten van start gingen. In wezen zou de Antroposofische Vereniging met deze instituten moeten veranderen. Zij zouden hebben moeten meegroeien met de instituten, zij zou zich de instituten als het ware eigen moeten maken. Zij had de verantwoordelijkheid voor deze huizen en sociale gemeenschappen op zich moeten nemen, maar ze bleef een studievereniging. Deze mensen, die medeoprichters waren, allemaal uit het midden van de Antroposofische Vereniging, maakten zich steeds meer los van deze vereniging. Zij hadden, net zoals alle vrijeschoolleraars genoeg te doen in hun school. Maar als dat het geval is, zegt Rudolf Steiner, dan zal hun school ten onder gaan. Zij zal een tijd kunnen blijven bestaan, omdat het antroposofische substantie heeft. Maar deze substantie zal steeds geringer worden wanneer zij zich niet actief inzet voor de antroposofie en voor haar vereniging, dat is de bron.

Zo was het en zo werd het in veel landen op aarde. Dat betekent dat er een probleem was naast vele andere. Een dissociatie tussen de Vereniging en de zich steeds verder ontwikkelende plaatsen voor antroposofie; want het waren niet alleen vrijescholen, het waren ook andere initiatieven. Er waren nog veel meer problemen in de vereniging die er feitelijk toe leidden dat deze vereniging geen verantwoordelijkheid nam voor de antroposofie op aarde. Dit behelsde ook het onaangename hoofdstuk, over de omgang met smaad in het openbaar. Wie reageert er eigenlijk als er onware dingen over de antroposofie en Rudolf Steiner in de kranten worden geschreven? Wie reageert? Wie niet reageerde was de Antroposofische Vereniging als vereniging. Sommige mensen reageerden, misschien. Dit is tot op de dag van vandaag niet anders. Maar de Vereniging nam haar publieke taak niet waar. Voor Rudolf Steiner was het altijd een openbare Vereniging, geen geheim genootschap. De brand van het Goetheanum was een doelgerichte aanval van smaad en haat, die echter grotendeels onbeantwoord bleef.

Dit alles en nog veel meer, waaronder de moeilijkheid van de oud geworden Vereniging om met jongeren om te gaan, vormden een grote belasting voor Rudolf Steiner. Veel jongeren kwamen na de oorlog en ervoeren de antroposofie als iets dat hun iets te zeggen had bij de grote opbouwvraagstukken van de toekomst. En deze mensen waren lid geworden van de Vereniging. In die tijd waren dat allemaal mensen die zich met de antroposofie verbonden, maar ze voelden zich niet thuis in de afdelingen in Duitsland. Ze ervoeren arrogantie, zelfgenoegzaamheid, kennis van voordrachtencycli, weten wat Steiner wanneer, waar gezegd heeft, maar op de een of andere manier ervoeren zij weinig interesse in wat er zich als een revolutie in de straten afspeelde, wat er als verarming in de bevolking leefde en wat er als politieke radicalisering dagelijks toenam. In plaats daarvan werd *Theosofie* bestudeerd en *Hoe verkrijgt men bewustzijn op hogere gebieden*. Allemaal prijzenswaardige inspanningen, maar niet toereikend voor een twintigjarige, die terugkwam uit de Tweede Wereldoorlog, om een antwoord te geven: wat moeten we nu doen om aan de nood van de tijd tegemoet te komen?

Eigenlijk, zei Rudolf Steiner na de brand, dat hij graag zou willen zien of de Vereniging daadwerkelijk conclusies trekt uit wat er in de nacht van de brand is meegemaakt, vooral in Duitsland, dat was het centrum van de Antroposofische Vereniging. Het bestuur bevond zich in Stuttgart. Zo reisde Rudolf Steiner begin 1923 steeds weer naar Stuttgart, voor vergaderingen met de bestuursleden en andere verantwoordelijkheidsdragers. Vaak reisde hij erheen in de hoop dat ze zouden ontwaken, dat ze wakker zouden worden, dat ze zouden zeggen en begrijpen dat het allemaal heel anders moest; diep gedeprimeerd kwam hij terug. Hij schreef ook wanhopige brieven, in het bijzonder aan Edith Maryon.

Soms staan er zinnen in zoals: deze Vereniging staat me tegen, ik wil er niets meer mee te maken hebben. Een buitengewone situatie; het instrument dat door het lot bestemd is. Als instrument voor de opbouw waarover men in de geestelijke wereld een afspraak had gemaakt, viel deze Vereniging uiteen. Ja, echt een afspraak gemaakt had.

In de Michaël-karmavoordrachten beschrijft Rudolf Steiner dat in deze kosmische cultus, aan het begin van de 19e eeuw, door deze Michaël-zielen, voor deze vereniging, een afspraak gemaakt is. Hij zei, dat in de kosmische Michaëlschool in de 14-15e eeuw het verlangen naar de antroposofie ontstond, maar in de kosmische cultus aan het begin van de 19e eeuw, al in de nabijheid van de aarde, dit verlangen naar de Antroposofische Vereniging zou zijn ontwaakt. Maar dat betekent niet het verlangen naar een studiehuis, maar eerder naar het scheppen van een werktuig waarmee Michaël in de realiteit van de wereld kan binnentreden. Natuurlijk ook een spirituele binnenruimte voor ontmoetingen, voor onderlinge steun tussen de deelnemers, maar geen doel op zich, maar iets waar door Michaël heen kan werken. En dit schip dat Rudolf Steiner samen met Marie von Sivers sinds het begin van de 20e eeuw had gebouwd, dit schip naderde feitelijk zijn einde. Dat was geen kleinigheid. Rudolf Steiner zei keer op keer: ik heb deze Vereniging niet nodig, ze is er niet voor mij, maar ze is wel noodzakelijk.

Maar in Duitsland maakte hij eigenlijk geen ontwaken mee. Het land bevond zich, zoals ik eerder schetste, in een catastrofale situatie. In februari, toen hij op een keer terugkwam, zou hij tegen Ita Wegman en Albert Steffen en Günther Wachsmuth gezegd hebben dat je met het oog op de toekomst, Duitsland kunt vergeten. Van hieruit moeten we directe relaties aangaan met Nederland, met Noorwegen, met de antroposofen in de VS. Op deze manier is toekomst mogelijk. Duitsland zal misschien, zo laat hij weten in een gesprek in oktober 1923: een bron van vernietiging worden. Velen van jullie zullen deze verschrikkelijke voordracht uit oktober 1923 kennen, waarin Rudolf Steiner tot de arbeiders van het Goetheanum spreekt over de werking van blauwzuurvergiftiging op het leven na de dood van mensen. Waar Steiner dan drie dagen later door iemand wordt gevraagd, die de voordracht gehoord had, hoe dat begrepen moest worden, dit leven na de dood van mensen, die door blauwzuurgif gestorven waren. In dit gesprek, waar ik nu niet in detail op wil ingaan, maar het speelt zich allemaal af in 1923, in dit gesprek vraagt de vraagsteller zich af of dergelijke vergiften, of ook andere vergiften, door de VS op een toekomstige wereldoorlog zouden worden voorbereid, toen zei Rudolf Steiner, nee door Duitsland. Dus meer een leger van vernietiging, dan een plek voor de toekomst van de antroposofie op aarde.

Dit zijn uiteraard duidelijke voortekenen van dat wat al in 1923 werd aangeduid, wat feitelijk werkelijkheid werd in 1923 en in wezen de aarde in twaalf jaar tijd bijna verwoestte. Tot de priesters van de Christengemeenschap zei Rudolf Steiner in een van zijn laatste voordrachten dat er in 1933 een mogelijkheid bestond dat de aarde ten gronde zou gaan. Hij noemde zelfs de datum, de opkomst van het apocalyptische beest, de mogelijkheid dat andere krachten zich ook zouden laten gelden, maar Rudolf Steiner wist, of vermoedde op zijn minst, welke tijd op de mensheid af zou komen.

Het is allemaal belangrijk, omdat dit de uren zijn voorafgaan aan de Kerstconferentie en zijn reizen, naast de geweldige voordrachten die hij heeft gegeven, ik kom zo meteen op deze inhouden, altijd op zoek naar mensen, zal er een ontwaken plaatsvinden. Als dat niet in Duitsland plaatsvindt, dan misschien wel in Londen. En als het niet in Londen plaatsvindt, waar het niet plaatsvond, dan misschien toch in Wenen. En als het niet in Wenen plaatsvindt, waar het niet plaatsvond, dan misschien toch in Den Haag. Maar u weet, hoe teleurstellend veel van deze ervaringen waren voor Rudolf Steiner, zelfs in Den Haag.

Moeilijk te geloven als je aan de mensen denkt, en toch. Aan de andere kant denk ik dat er altijd veel mildheid nodig is. We zien vandaag de dag veel beter dan toen, wat Rudolf Steiner voor ogen stond. Met betrekking tot de vernietigingskracht, maar ook met betrekking tot de mogelijkheid hoe antroposofie werkzaam kan worden, welke instituties, welke werkvormen, welke wereldvereniging. Het was er allemaal niet. In 1923 was er vrijwel niets, behalve studiegroepen. Er was een vrijeschool en ja, een klein begin, ook in Den Haag. Maar ik denk dat mensen grote moeite hadden om te begrijpen waar Rudolf Steiner op doelde, wat hij eigenlijk van hen verwachtte. Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschappen, wat bedoelde hij eigenlijk? Zij ervoeren hem, als een Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschappen, en zo was het ook. Rudolf Steiner zei ooit, dat Goethe eigenlijk de universiteit van zijn tijd was. Ja, ja, zeker, maar dat geldt natuurlijk in sterkere mate voor deze spirituele leraar, dus ze hadden allemaal hun universiteit. Maar dat was uiteraard niet wat Rudolf Steiner voor de toekomst voor ogen had. Ze begrepen hem niet en het was heel moeilijk om hem te begrijpen.

Michael Bauer zei ooit: we overzien de omvang van zijn werk niet, we zitten er te dicht bovenop. Dit is heel interessant. Als je recht voor Van Gogh staat, op 5 cm afstand, zie je veel kleuren. Als je recht voor de Mont Blanc staat, nou ja, in Nederland zijn er niet zulke hoge bergen, maar in Zwitserland, als je recht voor de Mont Blanc staat, zie je niet de aftekening van een berg, maar zie je stenen. Vaak denkt men dat het een zegen zou zijn geweest om te leven met Rudolf Steiner en naar voordrachten te luisteren. Zo eenvoudig was het niet, de ene voordracht na de andere kwam. Vandaag, honderd jaar later, overzien we het veel duidelijker. Ten eerste zijn werk, zijn bedoelingen, we zien de tijd waarin hij sprak, we zien de mogelijkheden die voor ons liggen. Ik denk dat er veel begrip nodig is voor het verleden, voor de menselijke zielen, de broeders en zusters die allemaal hun best deden, maar niet meegekomen zijn. Ja, ze zijn echt niet meegekomen. Natuurlijk kun je, zelfs tijdens de bijeenkomsten in Stuttgart, verbaasd zijn dat de leden destijds met zulke merkwaardige voorstellen kwamen. Iedereen wilde iets anders, alsof ze de brand van het Goetheanum niet hadden meegemaakt. Alsof ze de tegenstanders niet hadden beleefd. Ze hebben zoveel eigen wensen, iedereen heeft een andere visie. Als je de notulen leest, vraag je je af, waarom ze niet kunnen nadenken over de echte opgaven en de noden en opgaven van de vereniging en van de Hogeschool. Maar ze stonden er te dicht op.

Zo'n jaar was het en er zou nog veel over gezegd kunnen worden. Rudolf Steiner reisde en reisde. Peter Wegman zegt dat hij wanhopig was. In de zomer, in Engeland een zekere omslag op. Ik denk, heel onverwacht voor Rudolf Steiner. Hij had opnieuw een verre reis gemaakt, naar een klein stadje genaamd Ilkley. Om er te komen, moet je lang met de trein reizen door Engeland. Hij was zo ver gereisd, alleen omdat leraren uit heel Engeland daar bijeen wilden komen, die geïnteresseerd waren in een nieuwe pedagogie. Hij gaf er een van zijn prachtige pedagogische cursussen en ik denk dat hij tot zijn eigen verrassing terecht kwam in een mysterie-landschap. Ilkley Moor, daar stonden megalithische stenen, daar waren druïden altaren, vlak naast het industriële landschap. Hij staat voor deze stenen en ervaart wat de druïden hebben beleefd. Later sprak hij over deze ervaringen in Dornach, en hoe zeer een vernieuwing van het mysteriewezen aan de tijd was.

Van Ilkley ging het naar de, in antroposofische kringen bekende plaats, Penmaenmawr in Wales. En opnieuw bevindt hij zich op een plek met een eeuwenoude mysteriecultuur. Hij was verrast door wat hij daar aantrof bij de steencirkels, in de hele sfeer en hij kon ook op een heel andere manier over antroposofie spreken. Ita Wegman zei dat er iets geestelijks op deze plek was, dat wachtte op het nieuwe woord. Voor mij was het een bevrijding van de natuurwezens en tegelijkertijd kon antroposofie anders werken. Misschien hebt u dit ook ervaren, toen u ergens op deze heel oude plaatsen was, bijvoorbeeld op een Ierse begraafplaats van een oude abdij, en de grondsteenmeditatie

klinkt. Gewoon in jezelf gesproken, zachtjes gemediteerd. Het is ongelooflijk, hoe zeer men op zijn minst de indruk kan krijgen, van een wachten op het nieuwe woord van Christus. Deze cursus was volgens Rudolf Steiner een mijlpaal in de hele evolutie van de antroposofische beweging. In deze cursus waren er veel gesprekken met mensen, zoals hopelijk hier in Driebergen Zeist. Wat er tussen mensen gebeurt, in het naklinken van wat we samen hoorden, is vaak wat tot de meeste diepgang leidt, maar dan in het naklinken van wat we samen hoorden. Willem Zeylmans zei ooit, dat hij nog nooit zo'n intense gemeenschap van mensen had meegemaakt als toen Rudolf Steiner sprak.

Zo vormde zich de vereniging. Hij stelde de antroposofie in het midden. Vervolgens waren ze verenigd rond dit wezen Antroposofie en ze waren één geworden in hun hart, misschien ook bijna in hun wil. Vanuit dit midden hebben ze toen gesproken en afgesproken. Eerst moet er iets zijn dat mensen oproept, eigenlijk vanuit het lot gezien oproept, om zich te bezinnen, wie ze zijn en waartoe ze bij samengekomen zijn. We hebben decennia achter ons liggen, waarin men voordrachten, althans in Duitstalige landen, bijna al had afgeschaft, omdat ze als een achterhaalde vorm werden ervaren. Maar we ervaren steeds vaker dat wat noodzakelijk is, een uur van bezinning is, waarin misschien ook een woord klinkt, zodat er iets ontstaat, als een gemeenschappelijke basis tussen mensen, ook al hoort iedereen er iets anders uit. Dan gaat het over in een individueel gesprek en dan misschien in een afspraak, dan, hoe nu verder? Deze gemeenschap van mensen ontstond dus altijd op de plaats waar Rudolf Steiner sprak. Willem Zeylmans heeft hier veel gemeenschappen ervaren, hij was een echte gemeenschapsziel, tegelijk een aristocraat van de geest, maar hij kende vele vormen, artistiek gezien, hoe mensen elkaar ontmoeten, maar hij zegt dat hij nog nooit zo'n intensiteit van gemeenschap heeft ervaren dan wanneer Rudolf Steiner sprak.

Dit was ook het geval in Penmaenmawr, waar hij er niet was, maar Ita Wegman wel. Toen waren er deze één-op-één gesprekken. Ita Wegman zei, dat iedereen die het geluk had daar met Rudolf Steiner zelf te kunnen spreken, er iets in de gesprekken was dat anders was dan in Dornach. Van deze gesprekken heeft zij later iets gerapporteerd, inclusief de vragen die zij hem daar stelde. Ita Wegman vroeg zich duidelijk af, of nu niet een tijd zou kunnen aanbreken, waarin een nieuwe geneeskunst in de zin van de vernieuwde mysteries werkelijk zou kunnen komen. Niets tegen zijn eerdere medische cursussen, allemaal geweldig, maar of er nu nog een mysteriegeneeskunst zou kunnen komen. Ze vroeg het niet alleen als arts, ze vroeg klaarblijkelijk ook, of nu niet de tijd aangebroken was, om op de Goetheanum-heuvel een nieuwe mysterieschool te stichten. Want dat was naar mijn mening het grootste probleem met de bouw van het Goetheanum. Het was een gebouw dat prachtig vormgegeven was, wat echter ontbrak was de innerlijke school, de innerlijke spirituele gemeenschap die het gebouw droeg en de uiterlijke gemeenschap, de samenleving, die het gebouw vasthield.

Het ontbrak dus zowel aan bescherming van buitenaf, als aan interne groeppvorming. Rudolf Steiner begon in 1911 met deze groep, de Stichting voor Theosofische Kunst. Sommigen van u weten dat, een impuls van de Rozenkruisers, eigenlijk bedoeld als Hogeschoolgemeenschap, maar dit mislukte. Hij zette het vervolgens even opzij, maar de meeste mensen merkten helemaal niet dat er iets ontbrak: het Goetheanum. Nou ja, de bouw en de opening van het gebouw en de wetenschappelijke voordragen, allemaal goed en wel, maar waar was de innerlijke school van de Hogeschool? Vervolgens vraagt ze dan of niet nu de tijd gekomen is, om deze innerlijke school van de Hogeschool op te richten. Dat vraagt zij dan in deze mysterie-atmosfeer van Wales, in deze gesprekken. Hij vertelt haar blijkbaar dat zoiets niet zo gemakkelijk besloten kan worden, maar het is goed dat ze het vraagt. Hij stelde toen deze vraag aan de geestelijke wereld en hij kreeg het bevestigende antwoord van Michaël dat deze school nu kan beginnen, na de oprichtingsakte van een nieuwe vereniging.

Ja, en in dit Penmaenmawr was het duidelijk dat hij met Ita Wegman enkele zaken besprak die betrekking hadden op de innerlijke ruimte tussen mij en jou, wat ik nu niet persoonlijk bedoel, maar

in relatie tot het lot. In ieder geval bracht Emanuel Zeylmans van Emmichoven vervolgens, zoals bekend, de zinnen uit het notitieboekje van Ita Wegman naar buiten: *Penmaenmawr, karma volledig geopenbaard, zielsmatig element, begrip van mijn kant, de geestelijke wereld heeft gejuicht*, zei hij. Zo schreef ze het op, toen ze er anderhalf jaar later op terugkeek en net zoals alles wat ze neerschreef, een beetje cryptisch. Het begin is geloof ik duidelijk, *karma volledig geopenbaard*. Hiermee bedoelde Ita Wegman echter niet dat alles haar duidelijk was geworden, maar dat haar ogen werden geopend. *Zielsmatig element. Begrip van mijn kant*. Ze kon het accepteren daar kon ze 'ja' op zeggen. *De geestelijke wereld heeft gejuicht*, zei hij. Margarete Kirchner-Bockholt vertelde dat Rudolf Steiner Ita Wegman beschreef, hun lange geschiedenis, hun gemeenschappelijke, lange lotsgeschiedenis. Gisteravond was daar zeker sprake van. Aan dit Penmaenmawr herinnert Rudolf Steiner haar, op 17 november, in dit Hotel Oude Doelen in Den Haag. In deze wanhopige situatie, waarin Rudolf Steiner, zelfs in Nederland, zelfs in Den Haag in wezen moest zeggen: met deze vereniging kan ik niets beginnen, ik moet mijn eigen orde oprichten. Wat moet ik doen? En gisteren werd ook gesproken over Daniël van Bemmelen's notitie, geschrift, herinnering. Hoe Ita Wegman in deze situatie naar hem toeging. Zij herinnerde hem aan iets wat ook in Penmaenmawr gezegd werd.

Hij heeft haar in deze gesprekken in Penmaenmawr blijkbaar verteld, dat hij overwoog deze vereniging zelf ter hand te nemen. Ze herinnerde hem eraan dat hij haar toch had verteld, dat hij deze vereniging opnieuw wilde vormgeven. Het is eigenlijk heel raadselachtig, omdat hij blijkbaar op iets zinspeelde, maar het vervolgens weer terugnam. Wachtend om te zien of niet de Oostenrijkers, of de Londenaren, of de Nederlanders het zouden doen. Eigenlijk was het niet de opgave van Rudolf Steiner om de vereniging te organiseren. Maar ze herinnerde hem eraan in deze hotellobby, dat hij had gezegd over het uit elkaar gaan, dat hij misschien zelf, en hij ging naar haar toe, zoals hij soms op zeldzame momenten deed, pakte haar beide handen vast, schudde ze en zei: ja, dokter, als u mij helpt, dan zal ik het doen.

Er waren een paar momenten waarop Rudolf Steiner met deze vreugde en dankbaarheid beide handen van een ander vastpakte. Ik herinner me twee situaties: ooit was het Lori Smits, de eerste euritmist, die Rudolf Steiner na de eerste voorlopige voorstelling in Düsseldorf bedankte voor het aanreiken van de euritmie. Dan beschrijft ze hoe hij ernstig werd, ernstig en stralend, haar beide handen vastpakte, ze schudde en zei: nee, ik dank u. Want een bemiddelaar, wat hij in werkelijkheid was, is ervan afhankelijk of mensen het oppakken. De missie van Rudolf Steiner was niet om de euritmie op te richten, of de antroposofische geneeskunde, of het vrijeschool onderwijs. Dat had Lori gedaan, of Ita Wegman, of Emil Molt, of Friedrich Rittelmeyer voor de Christengemeenschap. Hij, Rudolf Steiner had allen deze geestelijke inhoud 'binnengeleid', zoals hij zegt, en dan hing het verder af van de verantwoordelijke wil van de mensen. Deze mensen bedankte hij. In zekere zin was hij van hen afhankelijk. Dit is een diep christelijke eigenschap, dat men zich afhankelijk maakt van mensen die het feitelijk mogelijk maken. Afhankelijk in de zin, dat hij de antroposofie alleen in de aardse wereld kon introduceren, voor zover deze mensen het ontvingen, niet alleen als een interessant geestelijk bezit, maar als iets waarvoor zij verantwoordelijkheid namen op hun gebied, geneeskunde, pedagogie, euritmie, religieuze leven: ik dank u. Een andere situatie, maar minder belangrijk, was een van de karma-voordrachten waarin Eugen Kolisko zo geraakt werd door Steiners beschrijvingen van de School van Chartres. Kolisko wist niet waarom zijn hart zo bonsde. Hij ging na de lezing naar Rudolf Steiner toe en wilde alleen maar zeggen hoe gelukkig hij was. En Steiner pakt beide handen en schudt ze. Ja, daar is iets aangekomen, misschien alleen in het gevoel, in het kloppende hart, een mysterie-orgaan, zo u wilt.

Terug naar 17 november, gisteren was het om zo te zeggen, *als u mij helpt*. Natuurlijk helpt ze hem. Dan begint eigenlijk de voorbereiding voor de kerstconferentie. Dat kunnen we heel duidelijk zien. Als

Rudolf Steiner vervolgens zegt dat hij vier weken aan de statuten heeft gewerkt, betekent dat, na terugkomst uit Den Haag. Inderdaad zie je aan de volgende stappen die hij zet, en vervolgens in Dornach zelf: nu is de beslissing daadwerkelijk genomen, hij gaat eraan beginnen. Vanaf 2 december komen de grote mysterievoordrachten, beginnend met Efeze. Dat was verrassend voor de leden. Waarom heeft hij het plotseling over Efeze? Hij had al over op 1 januari 1923 over Efeze gesproken, op de middag na de brand, maar niet met de leden, slechts met één iemand, Ludwig Graf Polzer-Hoditz, hij was te gast voor de lunch. Polzer was totaal verbaasd. Steiner zei 's ochtends na de brand: de afspraak blijft staan, u komt gewoon eten. Hoe kun je dit doen? Het Goetheanum is afgebrand, je bent de hele nacht op de plaats van de brand en Steiner zegt: er verandert zich niets, u komt gewoon eten. Maar dat was geen burgerlijke habitus, belangrijk is dat we eten, maar we gaan verder. In dit tafelgesprek vertelt hij over het verband tussen de brand van Efeze en die van Dornach. Hij duidt echter op aanzienlijke verschillen, maar het thema is er. Ik zeg dit ook omdat Rudolf Steiner een half jaar later in Penmaenmawr tegen Ita Wegman zegt dat hij steeds beter begrijpt wat hij in de nacht van de brand heeft ervaren. Dat betekent dat Rudolf Steiner enerzijds direct iets in de vlammen zag, maar ook leefde hij met wat hij ervaren heeft. Tegen Ita Wegman zegt hij in Wales, dat hij steeds beter begrijpt dat er iets door de brand is gekomen, namelijk de mysterie-kennis uit het verleden. En dat dit nu de leerinhoud van de Antroposofische Vereniging moet worden. Hiermee begint hij, nadat hij de beslissing heeft genomen. Met deze mysterievoordrachten van 2 december, zegt hij, bereidt hij de stemming voor op de kerstdagen, de stemming van de ziel.

Op deze 2e december, wanneer Rudolf Steiner deze lezingen begint, schrijft Ita Wegman in een brief aan een afdelingsleider in Stuttgart, die haar had geschreven dat ze voor haar afdeling naar Stuttgart komt, met voorstellen voor de Antroposofische Vereniging en haar organisatie: Kom in ieder geval, maar laat uw voorstellen in Stuttgart liggen. Het gaat niet langer om voorstellen. Dokter Steiner zal de zaak in eigen handen nemen. Hij zal de vereniging zelf leiden, hij zal haar de statuten geven en hij heeft medewerkers gekozen die samen met hem de vereniging zullen leiden; komt u, maar zonder uw voorstellen. Het is te laat. Hij heeft lange tijd op goede voorstellen gehoopt, maar die zijn niet gekomen. Een paar weken geleden, toen ik voor de Kerstconferentie in Boekarest was, vroeg een medische collega tijdens een vraag-en-antwoord-sessie, zegt u eens, deze Kerstconferentie, was dat een noodoperatie van Rudolf Steiner, of was het een model voor de toekomst? Toen zei ik tegen hem: ik denk dat het allebei was. Noodoperatie, voor zover Rudolf Steiner handelt, omdat niemand anders handelde en eigenlijk in zekere zin een wet overtrad waarmee hij aangetreden was, de wet om enkel geestelijk leraar te zijn. Voor zover hij voorzitter van de vereniging werd, greep hij in. De vereniging zelf bemoeide zich graag met de zaak en hij zei immers vaker dat hij niet wist welke gevolgen dat zou hebben. De vereniging zelf bewust in aardse samenhangen brengen. Hij zei meermaals dat hij niet wist welke gevolgen dat zou hebben. Het zou kunnen dat de geestelijke wereld zich van hem zou hebben afgekeerd, omdat hij, door aan te treden, de wet overtrad.

Dat was een van de moeilijkste beslissingen uit zijn leven. Dat is te begrijpen. Hij zag geen andere mogelijkheid meer en hij had lang gewacht. Het was niet zijn opgave de vereniging te reorganiseren. Maar dat wat hij vervolgens aangestuurd had, met de statuten, met het hele organisme van de vereniging, de Hogeschool, de beweging, dat is een model voor de toekomst. Het zijn niet de statuten van Steiner, het is niet gericht op één persoon. Hij heeft iets opgericht, iets op het spoor gezet, waarvan hij wist dat hij er, vanuit aardse perspectief, zelf maar korte tijd aan zou kunnen werken. Maar er is iets duidelijk geworden door de regelingen van de Kerstconferentie, dat bedoel ik, en ik zei tegen mijn collega uit Roemenië, dat dit een model voor de toekomst is. Dit is heel belangrijk, omdat dit ook een zeer actuele discussie is. Moeten we afscheid nemen van de dingen van de Kerstconferentie, omdat het zaken van Rudolf Steiner waren. We zijn niet eerder en hij wist dat we niet eerder waren. Hij wist ook dat hij sterfelijk was, hij wist zoveel meer. Hij had deze dingen zodanig geregeld, dat zij na

hem werkzaam konden worden. Uiteraard niet geheel gescheiden van hem, want al deze medewerkers die hij uitkoos, Marie Steiner, Albert Steffen, Günther Wachsmuth, Elizabeth Vreede, Ita Wegman en de vertegenwoordigers uit de landen, hadden allemaal een relatie met hem. Die werd na de dood steeds intensiever. Er kan dus geen sprake zijn van een vereniging zonder of na Rudolf Steiner. Dit is een diep onchristelijke gedachte. Hoe kun je zoiets zeggen of denken en tegelijkertijd op de bodem van de antroposofie staan? Het is toch een vereniging voor diegenen, waarvoor de intenties van gestorvenen, essentieel is. Maar tegelijkertijd een vereniging van mensen die zelf de verantwoordelijkheid moeten nemen voor dat wat ze doen.

Ja, en toen begon het, in deze houten hut in Dornach en zoals ik in het begin al zei, het was verrassend, na dit jaar. Hitler zat in de gevangenis in Landsberg en schreef *Mein Kampf*. Alles was goed op weg naar de afgrond, maar deze stemming heerste er niet. Maar op de ochtend van 1 januari 1924, toen Rudolf Steiner sprak over de vernietigingsstof, die er al was, sinds enige tijd al, maar nu intensiever. En deze korte beschrijving van wat er zal gebeuren. Maar dat is als iets tussendoors, misschien na de nacht van de brand. Afgezien daarvan, wat een opstandingsfeest, zou ik willen zeggen, wat een geweldige paasstemming. Een daadkrachtige stemming, zei hij zelf. Een conferentie die alleen aan de opbouw denkt. Een conferentie waar een hoopvolle geest doorheen waait. Ja, een geestelijke wind en een wind door geesten, waarschijnlijk; Christian Rosenkreutz en zijn scharen. Michaël heeft zeker met groot belang, maar dat is het verkeerde woord voor een tijdgeest, gevolgd wat daar gebeurde. Ook dat Rudolf Steiner de wet overtrad op grond waarvan hij is aangetreden, in mijn formulering, ik zeg dit alleen vanuit mijn standpunt. Maar het was zeker een enorme daad. Ja, een geheel vrije daad. Sergej Prokofieff schreef hierover, vanuit het niets de volledige verantwoordelijkheid opnemen. Ja, het was een feest, het werd een feest. Zo interessant. Nadat Rudolf Steiner de beslissing had genomen, ging hij met absolute vreugde verder. Je voelde geen enkele aarzeling. Hij was zo blij met deze stap van hem. Ita Wegman vertelde later steeds hoe hij stralend op deze Kerstconferentie aankwam, zijn gezicht lichtte op. Ze schreef ooit: toen was hij gelukkig. Het was om zo te zeggen psychologisch, maar het was een feest. Ja, een soort wijdingsfeest voor het begin van een keerpunt in de wereld.

Misschien heeft u het gisteravond nog eens gehoord, geen geboortefeest. Ook voor iedereen zelf. Willem Zeylmans ervoer zich als herboren in zijn geestelijke persoonlijkheid. Het is iets ongelooflijks, om daar na een jaar als dit naar toe te gaan, naar deze koude hut. Het regent, er hangt een soort griepsfeer – de nieuwere virussen willen we er niet bij betrekken – dus op afstand blijven is niet mogelijk, want ze zitten allemaal vrij dicht opeengepakt bij elkaar in een stal, behalve de mensen uit Dornach die moeten buiten blijven staan. Rudolf Steiner zegt namelijk dat de leden uit Dornach de vrije plaatsen moeten vrijlaten voor de gasten, en dat ze zich buiten moeten laten natregenen. Hij zegt er zelfs bij dat het niet uit rancune bedoeld is. Hij had er kennelijk reden toe. Maar hij zei: nee, nee, dat komt niet omdat het hier zo moeilijk is, maar het is een teken van gastvrijheid. Blijft u maar buiten staan in de regen. Eigenlijk houden de antroposofen van Dornach daar niet van, net als wij ook niet, moeten we zeggen, ons laten natregenen. Maar alleen de formulering al.

En wat er daarna gebeurt, ja, stal is misschien iets te sterk, maar het heeft zeker een heel kerstachtig karakter. We hebben nu het vijfvoudige licht hier beleefd in deze geheimzinnige euritmie, deze ster, hij heerste werkelijk over deze kerstgebeurtenissen. Er werd werkelijk een gemeenschap van mensen als vereniging opgericht, door een heel, heel spirituele daad, waarover we al honderd jaar nadenken, wat het eigenlijk was, deze grondsteenlegging. Een mysteriedaad, zegt Zeylmans. Een soort openbare wijdingshandeling, oké, het waren allemaal leden, maar wat betekent dat nu? Sommigen waren net binnengekomen, sommigen hadden misschien op de een of andere manier het kaart bemachtigd. Men kon op allerlei manieren lid worden, toen al. Steiner moedigde dit aan. Ik zou graag Walter

Johannes Stein willen herinneren, die als jonge student zo graag naar de mysteriedrama's wilde, maar niet door de deur naar binnen kon omdat het alleen voor leden was en hij had geen kaart, hij was geen lid. Hij was echter choleric en beklagde zich zo luid, dat ook de portier luid werd. Toen kwam Rudolf Steiner en vroeg wat het probleem was. Toen zei hij tegen deze dokter Stein: hoor eens, zo moeilijk is het niet, bij de ingang komt u de vereniging binnen en als je eruit komt, treedt u weer uit. Nou, dat was ook Rudolf Steiner, die hoopte dat Dr. Stein erin zou blijven zitten. Hij bleef ook tot hij eruit gegooid werd, maar ach, dit zijn de tragedies uit de jaren dertig waar we in Nederland geen last van hebben. In Dornach zijn ze als schaduw nog steeds een beetje aanwezig.

Terug naar de zaak, leden zijn heel verschillend. Dan zegt Zeylmans, daarom was het een bijna openbare wijdingshandeling. Steiner deed zelf de deur op slot en stak de sleutel in zijn zak. Ze waren buiten aan het stampen, maar niet voor lang, dan hielden ze op, ze waren immers te laat gekomen. Dat was niet gemakkelijk voor hen, maar ze luisterden van buiten toe. Ja, deze toespraak en deze scheppingsdaad, het was niet de scheppingsdaad van een meditatie, maar van een steen, van een graal, van een grondsteen, geplaatst in de zielen, in de harten van de aanwezigen. Hierdoor gebeurde er iets wat ze allemaal beleefde. Deze geboorte was een hart-geboorte in het mysterie-orgaan van het menselijk lot. Zij bleef doorwerken, door middel van meditatie, tot op de dag van vandaag. Deze meditatie doet ons herinneren, maakt ons bewust, brengt ons naar het heden en in de toekomst, staande op de bodem van deze vereniging, voor deze vereniging. Een wereldvereniging, omdat er een wereldvereniging voor antroposofie werd opgericht en die kreeg haar inwijding. Het was werkelijk een wijdingshandeling voor de vereniging. En dat stond al eerder in het weekblad. Albert Steffen nodigde de mensen uit voor de Kerstconferentie en zei: het belangrijkste is de eerste avond en de volgende morgen. Ik vind zo iets leuk, wanneer je vooraf te horen krijgt wat het belangrijkste is en ook nog in een omschreven tijdsperiode, niet iedereen heeft 5 dagen tijd of 8 dagen, dus kom in ieder geval op de 24e 's avonds en de 25e 's ochtends. Dan zegt Albert Steffen, omdat op de 24e 's avonds Dr. Steiner de richtlijnen van de nieuwe vereniging zal geven en op de 25e 's morgens zal deze vereniging, deze internationale vereniging, haar wijding ontvangen. Een verenigingswijdingshandeling, zou ik willen zeggen, wanneer werd er ooit een vereniging ingewijd?

Ja, een Michaëlvereniging, die dus voor een grote opgave stond en nu nog geen nieuw gebouw had. Hij bouwt in 1923 geen tweede Goetheanum, het model ontstaat in maart 1924, hij bouwt in 1923 de vereniging voor dit nieuwe gebouw. Dat betekent, dat hij zelf helemaal niet wil bouwen. Maar aangezien niemand anders bouwt, moet Rudolf Steiner helpen. Deze wereldvereniging zal dan haar gebouw krijgen. Er is een heel andere relatie tussen gebouw en vereniging. Dit gebouw ontstond vervolgens uit de wil van de wereldvereniging. Het was het gebouw van een Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschappen, met faculteiten, met afdelingen op het gebied van de geneeskunde, pedagogiek, kunst, natuurwetenschappen, landbouw, ja, zelfs het religieuze leven, faculteiten van een Hogeschool. Dat is het gebouw van een Hogeschool. Deze Hogeschool zal werken en de resultaten ervan zullen uitstralen in een wereldvereniging. De relatie tussen beweging, vereniging en Hogeschool wordt nieuw georganiseerd en steeds de hele wereld.

Als we meestal alleen de voordrachten van Rudolf Steiner lezen, omdat van de andere geen aantekeningen zijn gemaakt, is het belangrijk om te zeggen; op de Kerstconferentie spraken 15 mensen uit 15 landen en brachten op verzoek van Rudolf Steiner elke ochtend verslag uit over het werk in hun land. Rudolf Steiner dankt altijd hartelijk voor dit zinvolle, toegewijde werk dat verricht werd. Het uitgebreide bestuur wordt door hem aangekondigd; steeds, wanneer de vertegenwoordigers van de landen in Dornach zijn, zullen zij volwaardige bestuursleden zijn. Eigenlijk zijn ze in een wijder gebied actief, ik vermijd periferie, want dat woord is misleidend. Maar als ze dan daar aanwezig zijn in dit hartorgaan, dan zijn ze volgens zijn opvatting volwaardige medebeslissers.

Zeylmans heeft ons er regelmatig aan herinnerd en er is niets van terecht is gekomen. En het nieuwsblad met correspondenten die wekelijks berichten; hoe leeft antroposofie in de landen, wereldbewustzijn. Ook op de Kerstconferentie. Hij vraagt om presentaties, die waren voorbereid, natuurwetenschappelijk onderzoek, Lili Kolisko spreekt. Rudolf Meyer over de theorie van licht en magnetisme. Andere mensen spreken over de oppositie. Andere mensen spreken over de situatie van de vrijeschool. Dat de vereniging haar verantwoordelijkheid neemt, zei ik.

Dus hier komt alles samen, deze drievoudige vorm van *vereniging, Hogeschool, beweging*, dat is een lichaam, een ziel en een geest. Je kunt al vermoeden in hoeverre er iets wordt opgericht voor de verre toekomst. Ik kom aan het einde, in ernstige tijden. We gaan dan zo meteen naar apocalyptische muziek. Pim vertelde me, uit 1942, gecomponeerd voor medegevangenen. We bevinden ons dus midden in deze 20e eeuw, die zich helaas tot in de 21e heeft uitgebreid. Midden in de oorlog, midden in de vervolging, midden in vlucht en verdrijving. Het was ernstig, maar er zat dit zaadje van licht. U heeft ook paar keer gelachten, wat goed was, want het was zo'n gezond gevoel voor humor op deze conferentie, vanwege de opgewektheid van Rudolf Steiner. Vaak denkt men dat dat niet samen zou kunnen gaan. In Nederland is dat niet zo, ik denk dat men het daar beter bij elkaar brengt, maar wij Duitsers hebben het daar op de een of andere manier altijd heel moeilijk mee. Maar Steiner had nu juist deze opgewektheid van geest, deze stralende lichtheid, die helemaal niet oppervlakkig was, nooit. Het was geweldig dat deze Kerstconferentie ook zo'n feest van vreugde was.

Maar we moeten moedig de toekomst tegemoet gaan, in de geest van de volle waarheid. Dat je instaat voor de antroposofie met heel je wezen, dat je vanuit de volle waarheid van de antroposofische impuls en in liefde voor deze Michaël werkelijk voorwaarts gaat. Dat je merkt dat dit vooral een kwestie van het hart is, het centrale orgaan van de Kerstconferentie is het hart, het mysterie van het menselijk hart. Ons diepste lotsorgaan, ons incarnatie-orgaan, ook ons excarnatie-orgaan. Elke dood is een harte-dood, zegt Rudolf Steiner. Wanneer de mens zich losmaakt van het lichaam, stijgen de hogere wezensdelen op; zij maken zich los van het hart. Daarna gaan ze naar boven en wordt het hier lichter en helderder. We dalen dus via het hart binnen in het lichaam op de 21e dag. en we gaan er ook weer uit. In dit orgaan staat opgeschreven en schrijven wij op wat de toekomst zal brengen. Daar is de grondsteen gelegd ter genezing van de wereld.

Ja, tot zover deze 75 minuten over enige duisternis, enige worstelingen tot een gevaarlijk beslissing, tot een daad die volkomen succesvol was, zou ik willen zeggen, na 100 jaar. Natuurlijk hoopte Rudolf Steiner op nog meer, van ons allemaal. Maar je kunt na honderd jaar ook zeggen hoeveel er toch ook gebeurd is op het gebied van de beweging. 1.500 scholen in plaats van één, op het gebied van de vereniging, een nationale vereniging zoals die van u. Ook met betrekking tot het werk van de Vrije Hogeschool voor Geesteswetenschappen, als de esoterische Michaëlschool, als ook daar waar vanuit deze school impulsen komen voor de geneeskunde, voor de pedagogiek, voor het sociale leven, voor de terreinen van ons werk. Ik geloof dat als je het vergelijkt met 1923 er in ieder geval een ontwikkeling gaande is, als je het in verbinding houdt met deze Kerstster, met dit vijfvoudige licht. Dan zijn de aarde en de mensheid waarschijnlijk niet gered, maar hebben we ons deel gedaan om iets bij te dragen aan de mogelijkheid van de toekomst. Ik zou willen eindigen, zodat het nog klinkt in Rudolf Steiners eigen taal, de Duitse taal waar hij zo van hield. Maar alleen de vierde strofe van deze grondsteenspreuk, die voor u allen vertrouwd is. We hebben het hiervoor in deze sfeer van licht beleefd, we hebben het nu gehoord, in dit drama van duisternis en licht. Het zou mooi zijn om dat wat dan als een gebed klonk, volgens Zeylmans, nog een keer in de taal van Rudolf Steiner te horen. Op deze manier wil ik afsluiten. Ik wil mijn overwegingen, waarvan ik hoop dat u deze hebt ervaren als een persoonlijke poging en niet als een geldig woord, op deze plaats graag afsluiten met deze mooie woorden, voordat we overgaan naar de muziek.

In der Zeiten Wende
Trat das Welten-Geistes-Licht
In den irdischen Wesensstrom;
Nacht-Dunkel
Hatte ausgewaltet;
Taghelles Licht
Erstrahlte in Menschenseelen;

Licht,
Das erwärmet
Die armen Hirtenherzen;
Licht,
Das erleuchtet
Die weisen Königshäupter -

Göttliches Licht,
Christus-Sonne,
Erwärme
Unsere Herzen;
Erleuchte
Unsere Häupter;

Dass gut werde,
Was wir aus Herzen
Gründen,
Was wir
Aus Häuptern
Zielvoll führen wollen.

Op het keerpunt der tijden
Betrad het wereld-geestes-licht
De aardse wezensstroom;
Nacht-duister Heerste niet langer;
Daghelder licht
Straalde in mensenzielen;

Licht,
Dat verwarmt
De arme herdersharten;
Licht,
Dat verlicht
De wijze koningshoofden.

Goddelijk licht,
Christus-zon,
Verwarm
Onze harten;
Verlicht
Onze hoofden;

Dat goed worde
Wat wij
Vanuit ons hart oprichten,
Wat wij
Vanuit ons hoofd leiden
Willen.